

ЦІННІСНА СФЕРА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Банах Л.С. (м. Запоріжжя)

Анотації

Стаття присвячена проблемі формування і розвитку ціннісних орієнтацій сучасної молоді; показано вплив інформаційного суспільства на ціннісну сферу життєдіяльності людини; розглянуто передумови і умови створення покращеного соціального середовища.

The article is devoted to the problem of forming and development of the value orientations of modern youth; influence of informative society on the valued sphere of vital functions of a man; pre-conditions and terms of creation of improving social environment.

Ключові слова

СИСТЕМА ЦІННОСТЕЙ, ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ, ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО, СУСПІЛЬНА ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ, ПОКРАЩЕНЕ СОЦІАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ, СОЦІАЛЬНИЙ ОАЗИС

Вступ

Специфічні риси сучасного суспільства, яке визначається дослідниками як інформаційне і в якому формується молоде покоління, створюють свої системи цінностей, які скріплюють суспільну єдність, цілісність соціуму, перешкоджаючи руйнівному впливу ззовні. Прийнята сучасною молоддю людиною система цінностей визначає не тільки його подальше функціонування як корисного суспільству індивідуума, але й забезпечує значну сталість самого суспільства. Тому проблема ціннісних орієнтацій сучасної молоді є вкрай важливою і актуальною.

Мета статті – проаналізувати основні чинники формування ціннісної сфери сучасної молоді в умовах розвитку інформаційного суспільства в Україні та значення ціннісної (перш за все, критико-рефлексивну) сфери суспільної життєдіяльності людей.

Обговорення проблеми

Основу дослідження склали загальнопсихологічні положення про сутність і розвиток особистості у процесі життєдіяльності (К.Гордієнко, А.Грись, Г.С.Костюк, С.Д.Максименко, В.П.Москалець, С.Л.Рубінштейн, Л.Е.Орбан, Т.М.Титаренко та інші), положення про механізми її регуляції і саморегуляції (М.Й.Боришевський, О.В.Киричук, З.С.Карпенко), концепція діяльнісного опосередкування особистісного розвитку (О.М.Леонтьєв, А.В.Петровський), а також філософські, соціологічні, соціально-психологічні і психологічні проблеми цінностей та їх класифікації у вітчизняній і зарубіжній літературі (А.Г.Здравомислов, В.П.Іванов, М.С.Каган, І.С.Кон, Н.І.Лапін, О.О.Леонтьєв, А.Маслоу, Дж.Най, К.Роджерс, В.Г.Федотова, В.О.Ядов та інші).

Вищі цінності відображують фундаментальні відносини і потреби людей, складають фундамент індивідуального світогляду. Які цінності можуть стати вищими для людини, залежить від багатьох обставин. Що для людини є найбільш важливим, вона вирішує на рівні фундаментального вибору, коли визначає свою особистість. Вищими цінностями можуть бути: життя, здоров'я, сім'я, любов, свобода, мир, держава, праця, істина, честь, творчість тощо. Таким чином, визначення цінностей як вищих здійснюється на рівні індивідуального вибору.

В порівнянні із звичайними цінностями вищі цінності мають скоріш орієнтаційний, чим регулятивний характер, в них більше споглядальності. Вищі цінності – це ємкі, емоційно-образні узагальнення провідних соціокультурних орієнтацій, які визначають всі сфери життя людини. До них відносяться цінності соціального устрою, спілкування, діяльності, самозбереження, цінності особових якостей, а також загальнолюдські цінності. Затвердження вищих цілей і цінностей власного життя складає сенс індивідуального існування. Потреба в сенсі життя фіксує потребу людини з'ясувати свою значущість в міжособових відносинах, зрозуміти своє місце в універсумі. Приналежність до вищих цінностей, служіння ним дає можливість людині відчути цінність свого індивідуального буття.

Успіхи природознавства, швидкий прогрес технології породжували ілюзії сцієнтизму і технократизму. ХХ сторіччя розвіяло ці ілюзії. Відкриття квантової та релятивістської фізики показали, що світ не такий простий і зрозумілий, як це здавалося творцям класичної механіки. Екологічна криза наочно довела, що технологічний розум веде людство до загибелі. Наукове знання стрімко проникає в усі сфери життя суспільства і самої людини. Але це не повинно знову породжувати сцієнтистську тенденцію, віру в здатність науки вирішити в майбутньому всі складні проблеми, що стоять перед людською цивілізацією. Наука не всемогутня і не тільки тому, що вона не розкрила ще безліч загадок природи. Адже далеко не всі життєво значущі для людини проблеми можуть взагалі бути предметом аналізу для безпристрасного аналітичного розуму ученого. Ціннісна сфера, поза сумнівом, володіє сьогодні статусом особливої загальної сфери соціально значущої діяльності людей у суспільстві. Суспільство – це реальний процес життєдіяльності людей, який має історичний характер, існує об'єктивно, тобто незалежно від свідомості або волі людей, хоча вони як носії свідомості та волі є головними дійовими особами суспільно-історичного процесу.

Попередні судження щодо оцінки явища або події призводять зрештою до народження цінності, яка може опинитися як з позитивним знаком, так і з негативним (такі цінності іменуються антицінностями, або помилковими цінностями). Мабуть, слід говорити, в найзагальнішому плані, про цільову природу цінностей. Людина, що не має скільки-небудь ясних уявлень про те, в ім'я чого вона живе, залишається, як правило,

байдужою до оточуючих її людей, до історичної пам'яті, політичних інститутів (парламент, вибори), до витворів мистецтва тощо.

У суспільстві в цілому сфера виробництва цінностей виявляється спочатку роздвоєною. З одного боку – ідеологія, з іншого – філософія, мистецтво. Окремо розташована релігія, яка може ставати на ту або іншу сторону. У цьому роздвоєнні ціннісних систем закладена духовна рушійна сила суспільного розвитку. Роздвоєння завжди означає і боротьбу, і взаємне доповнення, і неможливість існування цих систем одна без одної.

Ідеологія є сукупність ідеалів, цілей і цінностей, яка відображає і виражає потреби і інтереси великих груп людей – шарів, станів, класів, професій або всього суспільства. В останньому випадку найбільш загальні положення вона запозичує або отримує ззовні, з сфери політичного управління суспільними процесами. Ідеологія створюється, як правило, професіоналами своєї справи, людьми добре підготовленими як теоретично, так і практично. Ідеологія, поза сумнівом, є духовною освітою, оскільки у своєму змісті вона завжди виходить за межі повсякденного, емпіричного досвіду. Але при цьому створювана і працююча в суспільстві ідеологія має суто практичне призначення. Вона об'єднує всіх людей, що розділяють основні положення ідеології, визначає їх безпосередню мотивацію до конкретних справ і вчинків. Особливу роль у суспільстві грає загальнонаціональна і державна ідеології, хоча вони не завжди співпадають. Загальнонаціональна ширше державної за змістом. Остання включає розгалужену ієрархічну структуру цінностей, яка посилено розповсюджується в суспільстві пропагандистською машиною, певною мірою буквально нав'язується всім громадянам держави. Без їх об'єднання в єдину спільність, без усвідомлення ними своєї приналежності до держави вона просто не зможе існувати і розвалиться.

Мільйонні маси людей свідомо, а частіше неусвідомлено, керуються у своєму житті ідеологічними оцінками. Це той звичний світ життєвого змісту і оцінок (моральних, політичних і економічних), в який занурюється буття окремої людини. У такій ієрархічній структурі не всі цінності можуть бути віднесені до власне духовних. Наприклад, життєво важливі потреби в їжі, одязі, ліках, які безпосередньо пов'язані з повсякденністю. Але у тому-то і справа, що тільки за наявності вищих духовних цінностей у самій ідеології всі інші цінності знаходять своє законне, належне місце в системі пропагованих ідеологією цінностей. Звідси та колосальна роль, яку грає духовний аспект ідеології в суспільстві.

Бездуховність – серйозна хвороба, яка вражала і продовжує вражати багато суспільств. Головним винуватцем завжди виступає ідеологія. Якщо певним політичним силам вигідно, щоб мільйони людей бачили сенс життя в споживанні, неважливо чого – кіно, розваг, їжі або

одягу, речей, то така ідеологія буде створена професіоналами-ідеологами. Зазвичай говорять, що духовності ніколи не буває мало. Але духовні пошуки вищих ідеалів, тим більше в ідеології, не самоціль. Людина – істота ще і земна, суспільна. Тому прагнення до гармонійного поєднання у людині природного, соціального і духовного виглядає набагато привабливішим, ніж гранично піднесена духовність при нестачі в суспільстві елементарних матеріальних засобів, необхідних для життя.

Філософія, мистецтво і пов'язані з ними інші види духовної діяльності якраз і виконують критико-рефлексивну функцію у суспільстві, перш за все, по відношенню до державної ідеології або її заміників, хоча до цього не зводиться їх роль у суспільному житті. Філософія є вчення про загальні принципи буття і пізнання, вона є раціональною формою обґрунтування і вираження ціннісного ставлення людини до світу. Філософія виробляє найбільш загальну систему поглядів суспільної людини на світ та її місце в ньому. Знайомство з філософськими системами залучає людину до колективного досвіду людства, до його мудрості, як, втім, і до помилок, дозволяє виробити співзвучні його устремлінням ідеали, цілі та цінності. Специфіка мистецтва полягає в чуттєво-наочному, образному освоєнні дійсності, на відміну від теоретико-понятійного освоєння, властивого науковому пізнанню. За різноманітними соціальними функціями філософії та мистецтва не можна не бачити їх головної критико-рефлексивної функції.

Ідеологія, з одного боку, філософія і мистецтво – з іншого, є духовно-практичними видами діяльності, тому і дозволяють, кожна по-своєму, зв'язати воедино всі сфери життя суспільства, зокрема наукову теорію і матеріальну практику. В процесі розвитку сфер науки і матеріального виробництва місце і роль ціннісного освоєння світу все більше зростає. З цієї точки зору філософія і мистецтво виконують, говорячи управлінською мовою, функцію того зворотного зв'язку, який реалізує оцінку результатів діяльності суспільства під визначальною дією цілей, сформульованих ідеологією.

Особливу роль у сфері ціннісної діяльності грає релігія. Духовність з релігійної точки зору є абсолютна, всеосяжна, надособиста реальність. Цей світ, що становить справжню основу життя суспільства (а також природи), відкривається лише віруючим. На відміну від філософії, що апелює до розуму, початок релігійного світогляду – віра. Віруючий повністю знаходиться всередині цієї реальності, яка відкриває йому вічні, незмінні норми індивідуальної поведінки, принципи організації суспільного життя, тобто все, що називається суспільно-етичним ідеалом. Протягом багатьох сторіч релігія прагнула реалізувати свої цілі та ідеали за допомогою апарату державної влади. Перетворення релігійного вчення у пануючу в суспільстві систему цінностей, а тим більше в державну ідеологію, неодноразово приводило до появи теократичної держави. Релігійні погляди, які нав'язуються силою держави, ведуть до дискредитації релігії, до відходу від неї широких мас

населення. У світській державі релігія, як, втім, і філософія, і мистецтво, не повинна бути знаряддям державної влади і політики. Кожне з них розробляє свою систему цінностей, своє бачення світу.

Не дивлячись на нинішні труднощі так званого перехідного періоду, в сучасній Україні ціннісна (перш за все, критико-рефлексивна) сфера суспільної життєдіяльності людей все більше затверджує себе як особливу загальну сферу. Сучасний етап економічного і соціального розвитку, ті зміни, які переживає нині Україна, спричиняють за собою багатопланові зміни нормативно-ціннісних систем всіх соціальних груп суспільства, серед яких особливе місце посідає молодь. Для неї незавершеність і нестабільність цих процесів значно ускладнює процес соціалізації. Сьогодні молодь часто характеризується як жорстка, аморальна, бездуховна. Це аргументується зростанням молодіжної злочинності, поширеністю «вільних» сексуальних відносин, споживанням наркотиків, культом грошей і сили тощо. Проте це зовнішня сторона, характерна не для всієї молоді в цілому. Молодість – це завжди період становлення життєвого змісту, вибору основних цінностей, і цілком очевидно, що нинішнє молоде покоління в цьому нічим не відрізняється від попередніх поколінь, тільки їм набагато важче зробити свій вибір.

Найважливіше місце в соціально-психологічній структурі як особистості, так і соціальної групи, посідають ціннісні орієнтації. Соціальна детермінація ціннісних орієнтацій, їх взаємозв'язків з соціально-економічними відносинами в суспільстві проявляється в тому, що, коли суспільство видозмінюється, то з'являються нові соціальні норми і цінності, тобто ціннісні орієнтації особистості та різних соціальних груп так само трансформуються. Найактивніше особисте самовизначення в різних життєво важливих сферах (освіті, майбутній професійній діяльності, сімейному житті, культурі, політиці тощо) відбувається у віці 15-17 років. Саме на даному віковому етапі відбувається активне формування системи ідеалів, цінностей і орієнтацій в житті. Ця система ще недостатньо стабільна. Тому особливо цікаві дослідження змін ціннісних орієнтацій молоді в умовах ціннісно-нормативної нестійкості.

Якщо виходити з набору цінностей сенсу життя, які визначають для себе молоді люди, вони диференційовані не тільки по вікових групах, але й по сферах зайнятості, місцю мешкання тощо. Істотні відмінності спостерігаються в даних, які отримані в Києві, у великих містах та в провінції. У столицях та великих центрах молоді люди дійсно погорсткішали. Альтруїстичних цінностей в свідомості молодого покоління, в усякому разі, на поверхні, практично немає. У їх свідомості присутня неабияка частка прагматичного цинізму.

Наприклад, дослідження [1] показали, що третина опитаних спокійно приймають таке «нове» для нас явище, як платний секс, а третина молодих чоловіків виступає за легалізацію проституції. До

кримінальних способів зароблення грошей в середньому кожен третій також відноситься спокійно, а кожен десятий хотів би мати можливість «силою узяти те, що я хочу». Коли молодим людям ставлять питання, чи є щось таке, чим Ви могли б гордитися, 25% відповідає – сьогодні нам гордитися нічим, а майже половина 15-17 літніх підлітків говорять: «Я хотів би народитися в іншій країні». Це виражений комплекс громадянської неповноцінності: «моя країна погана, я людина другого сорту, але я не хочу бути таким!». Подібна жорстка позиція молоді – її відповідь суспільству, яке поставило молоде покоління в умови виживання в цій соціальній, економічній і психологічній ситуації, де суспільство не готове прийняти активність молодих і нав'язує їй «гру без правил». Але при цьому молоді потрібно в чомусь знайти опору, етичний ідеал, у щось вірити, якщо вже давно немає віри в «щасливе майбутнє» (а її немає у абсолютної більшості респондентів). Дещо інша ситуація спостерігається в провінції. Етичний вибір молоді, що вчиться, відрізняється досить суттєво. На думку респондентів, у них переважають не матеріальні, а духовні цінності або їх поєднання, при провідній ролі духовних. Такими цінностями для молоді є: любов, віра в бога, добро, віра в себе, моральність, справедливість.

Любов (25%) трактується не тільки у вузько особистому плані, а значно ширше, включаючи такі її сторони, як любов до Батьківщини, до людини взагалі. Віра в бога посідає друге місце по популярності. Честь і віра в себе складають по 15%, за ними слідує дружба і розуміння. До духовних цінностей, властивих молоді взагалі і кожному особисто, відносять наступні: любов, віра, добро, моральність і справедливість. З ними практично співпадають цінності, які, на думку молоді, можуть сприяти відродженню України. Тут на першому місці і з великим відривом ідуть любов і віра (яка не завжди носить релігійний відтінок, а включає відношення до себе, до суспільства, до держави та іноді коментується як «віра в краще»).

У наступну, практично рівну за кількістю виборів, групу послідовно входять: згуртованість, доброта, справедливість, патріотизм, сім'я і праця. На думку опитаних, їх власними ціннісними орієнтирами є: любов, віра в себе, честь, дружба, сім'я, релігія. При цьому 73% респондентів вважають, що моральні і релігійні норми співпадають. Цікаві дослідження ступеня задоволеності роботою як показника відношення до праці [2]. Автори виходили з припущення, що саме відношення до праці є диференційованим і ця диференціація визначатиметься реальним змістом трудових процесів. Для цього робочі були розділені на шість контрольних груп, в основі розподілу лежав зміст праці:

1. Некваліфікована ручна праця без застосування машин і механізмів з постійним відносно високим фізичним навантаженням.

2. Праця на конвеєрі з примусовим ритмом, що вимагає середньої професійної підготовки.

3. Механізована праця без примусового ритму, що вимагає

середнього рівня кваліфікації (верстатники).

4. Робітники, зайняті управлінням автоматичним устаткуванням, з середнім рівнем кваліфікації, що не мають навичок наладки.

5. Група ручної кваліфікованої праці, що вимагає високої професійної підготовки (слюсарі).

6. Робочі, які суміщають управління автоматичним устаткуванням з його наладкою.

У дослідженні були використані як об'єктивні, так і суб'єктивні показники відношення до праці, вимірювані за допомогою відпрацьованих авторами методичних інструментів. Особливу увагу автори звертали на такі показники як: задоволеність роботою, задоволеність спеціальністю, розуміння суспільної значущості. Ці три показники були отримані на підставі анкети. Четвертий показник був охарактеризований як об'єктивний, оскільки він виражає сумарну оцінку працівника, отриману від його безпосереднього керівника (бригадира або майстра). У таблиці 1 наводяться зведені дані охарактеризованих показників у шести відібраних професійних групах.

Таблиця 1

Зведені дані основних об'єктивних і суб'єктивних показників відношення до праці в контрольних групах за змістом і характером праці

Показники	Контрольні групи за змістом праці						Середня на всю вибірку
	1	2	3	4	5	6	
Об'єктивні характеристики роботи	-0,17	0,10	-0,03	0,07	0,11	0,43	-0,03
Задоволеність роботою	-0,12	0,15	0,18	0,32	0,34	0,22	0,16
Задоволеність спеціальністю	-0,14	0,15	0,24	0,27	0,43	0,35	0,21
Розуміння суспільної значущості	-0,31	0,15	0,05	0,20	0,19	0,26	0,08
Зведений середній індекс за чотирма показниками, вказаними вище	-0,185	0,138	0,110	0,215	0,265	0,315	0,105

Уважно проаналізувавши дані таблиці 1, можна дійти наступних висновків: з підвищенням змісту праці, у робочих підвищується позитивне відношення до праці. Робочим подобається працювати там, де від них потрібен розвиток кмітливості, творчості, прояв ініціативи. Динаміка відношення до праці корелює з динамікою функціонального змісту праці. У дослідженні простежується так само динаміка показників відношення до праці залежно від рівня заробітної платні. Зіставляючи ці кореляції, автори приходять до висновку про те, що зміст праці впливає на ступінь задоволеності працівником своєю працею набагато більшою мірою, ніж матеріальні стимули.

Зміст праці є головним стимулом, що визначає загальний рівень задоволеності роботою, а можливості підвищення кваліфікації і творчого

потенціалу в роботі – головним мотиваційним чинником, що визначає задоволеність або незадоволеність працею.

Для визначення стійкості орієнтацій, глибини інтересів, дослідниками [2] були отримані наступні п'ять типів орієнтацій:

- орієнтація на навчання: особи, які вчаться нині і хотіли б ще більше часу приділяти навчанню;

- орієнтація на суспільну роботу: особи, які перебувають на виборній громадській роботі або мають постійні громадські доручення і також хотіли б приділяти цьому ще більше часу;

- орієнтація на роботу: ті, в кого достатньо високі показники ефективності та ініціативності на роботі, та одночасно охочі використовувати додатковий вільний час для раціоналізації і читання технічної літератури;

- орієнтовані на сім'ї: особи, що висловили бажання проводити з сім'єю ще більше вільного часу;

- орієнтовані на додатковий заробіток: особи, заробіток яких вище за середній для даної професійної групи, і які хотіли б використовувати додатковий вільний час на пошук додаткової роботи заради заробітку.

Поєднані, таким чином, характеристики об'єктивної поведінки і висловленого бажання дають порівняно великі гарантії визначення стійких ціннісних орієнтацій обстеженої дослідниками молоді.

Таким чином, дослідники виділяють наступні п'ять орієнтацій: на сім'ю, на освіту, на громадську роботу, на роботу на даному виробництві та на приробіток. З'ясувалося, що значна частина опитаних (970 з 2665) не мають явно виражених орієнтацій на ці важливі позитивні цінності.

Таблиця 2

Розподіл вибіркової сукупності по відносно стійких ціннісних орієнтаціях

Тип орієнтації	У % до загального числа опитаних
Орієнтація на сім'ю	41,6
Орієнтація на освіту	23,3
Орієнтація на громадську роботу	12,3
Орієнтація на роботу на виробництві	7,7
Орієнтація на приробіток	6,0
<i>Інші</i>	36,3

Розглянемо взаємодію ціннісних орієнтацій обстежених груп молоді. Ці дані наведені в таблиці 3.

Аналіз таблиці показує, що ті особи, які орієнтовані на сім'ю, мають і інші орієнтації, які можна, в якомусь сенсі, назвати вторинними у відношенні до основної орієнтації, що формує дану групу. Серед тих, хто орієнтований на сім'ю, 15% орієнтовані на освіту, 14% – на громадську роботу, 11% – на роботу на виробництві, 10% – на приробіток.

Основні висновки, зроблені з цього дослідження, зводяться до наступного: головними чинниками, що визначають відношення молоді до праці, є зміст праці і творчі можливості роботи; матеріальне

стимулювання працівників сприяє підвищенню продуктивності та якості праці в рамках кожної професійної групи по-своєму.

Таблиця 3

Взаємодія ціннісних орієнтацій молоді
(у відсотках щодо кожної з груп по орієнтації)

Група по орієнтації	Предмет орієнтації				
	Сім'я	Освіта	Громадська робота	Робота на виробництві	Приробіток
Орієнтовані на сім'ю	100	15	14	11	10
Орієнтовані на освіту	23	100	20	15	5
Орієнтовані на громадську роботу	42	42	100	21	7
Орієнтовані на роботу на виробництві	55	48	37	100	12
Орієнтовані на приробіток	66	21	15	16	100
Інші	-	-	-	-	-
Розподіл по всій сукупності (у % до підсумку по рядку)	41,6	23,3	12,3	7,7	6,0

За результатами дослідження [3], основні відмінності структури ціннісних орієнтацій молоді періоду останнього десятиліття ХХ століття полягають в наступному: зростає значущість сім'ї, чесності та щирості у відносинах з людьми, матеріальної забезпеченості, ділової активності (робота, заповзятливість), особистої дисципліни і організованості (відповідальність, старанність). Знизився рейтинг орієнтацій на міжособові відносини (спілкування з друзями, вихованість, життєрадісність, щастя інших), на духовний розвиток (мудрість), на самореалізацію особистості (творчість, незалежність, сміливість у відстоюванні поглядів, активне життя).

Таким чином, результати дослідження [3] показали, що існують два найбільш динамічних взаємозв'язаних комплекси цінностей, динаміка рангів яких характеризується так: якщо в свідомості молоді зростає значущість одного, то знижується значення іншого, і навпаки. Найбільш динамічними є наступні дві ціннісних сукупності: перша – це здоров'я, терпимість, сім'я, вихованість, освіченість, пізнання; друга – свобода, широта поглядів, друзі, розваги, власність, багатство [8].

Проведення моніторингу і об'єктивна оцінка ситуації вимагає дій, направлених на те, щоб запобігти протистоянню особи молодшої людини і соціуму. Необхідне не тільки спостереження, але і проектування особистого розвитку молодих людей. Дія на формування і прояв індивідуальності особи молодшої людини повинна здійснюватися не безпосередньо, а опосередковано [4]. Це можливо в умовах покращеного соціального середовища типу «соціальний оазис».

Таке соціальне середовище реалізується в молодіжних навчально-виховних закладах по інтересах (наприклад, типу «Січового колегіуму», «Центру патріотичного виховання», різних «шкіл виживання») і направлена на формування і реалізацію індивідуальних особливостей кожної особи. Проте, особливістю даного середовища є не пряма дія у взаємодії «педагог-вихованець», а опосередкована дія через реалізацію всіх компонентів соціального середовища як системи. Соціальному середовищу типу «соціальний оазис» властиві наступні характеристики:

- психологічна захищеність особи;
- значна автономія особи та її групи;
- широкий спектр діяльності, яка носить творчий характер (трудова, навчальна, соціальна, художня, спортивна);
- актуалізація основних розвиваючих компонентів діяльності – спільності, творчості, наочності і самостійності [5].

Найважливішим системоутворюючим чинником формування і прояву індивідуальності є спільна діяльність. Вона включає соціальну творчість, участь в діяльності творчих колективів і пізнавальну діяльність. Всі ці види діяльності дозволяють особі проявити свою індивідуальність і, більш того, вимагають від неї самореалізації в індивідуальній сфері. В результаті відбувається як безпосередня, так і опосередкована дія на особу, в результаті якої змінюється в позитивну сторону світовідчуття молоді. Це виражається в зміні оцінки навколишнього світу і самооцінки особистості, появі потреби в спілкуванні і самореалізації [6]. Але особливо велике значення має те, що молода людина усвідомлює себе неповторною особистістю, починає цінувати власну індивідуальність, розуміє її самоцінність [7]. З іншого боку, група дає їй можливість проявити свою індивідуальність, в той же час впливаючи на неї. Вся організація життєдіяльності груп такого типу (наприклад, студентської академічної групи) заснована на принципах індивідуального підходу до особи і творчої організації спільної колективної діяльності і є низкою нижчеперелічених систем [1]:

- система колективних творчих справ за всіма сферами життєдіяльності з широким залученням кожного члена групи як організатора або учасника;
- система психологічної допомоги і підтримки, направлена як на особу, так і на групу в цілому;
- система індивідуальної і міжгрупової взаємодії в процесі діяльності і спілкування;
- система хобі-центрів, клубів по інтересах, де кожен може здійснити власний вибір;
- система навчальних занять з різноманітних проблем.

В результаті відбувається соціальне і психологічне збагачення особистості, а також корекція ціннісних орієнтацій.

Вимоги сучасної соціальної ситуації привели до створення оптимальної і результативної технології утворення варіативних центрів з

характеристиками покращеного соціального середовища (наприклад, тільки в ЗДІА можна виділити «Філософський клуб», «Політичний клуб», Студентський Сенат, Студентський театр «Порт-Арте», Спортивний клуб тощо).

Створення такої технології передбачає проектування, моделювання і конструювання соціально-збагаченого середовища типу «соціальний оазис». Розглядаючи покращене соціальне середовище як соціальну систему, можна охарактеризувати її як систему саморегульовану, що самоорганізується і саморозвивається, як систему з нежорсткими зв'язками. Управління такими системами може бути спрямоване, по-перше, на прискорення процесів саморозвитку системи, а, по-друге, на зміну темпів і (або) напряму еволюції системи. Третім варіантом може бути управління, що не враховує процесів еволюції системи, не відповідне цим процесам. Результати управління в кожному з трьох випадків можуть бути оцінені по розбіжності між реальними і бажаними результатами. Для цього необхідне створення аналітико-імітаційної моделі покращеного соціального середовища.

Першим етапом створення такої моделі є попередній вибір керуючих впливів та оцінка їх значущості за допомогою багатофакторного аналізу. В результаті цієї оцінки незначущі та малозначимі впливи відсіваються і надалі в аналізі не використовуються.

Другим етапом є статистичний аналіз емпіричних даних по вибраних вхідних і вихідних змінних. Кількісними параметрами вхідних змінних є: дані організаційно-установчих документів; результати соціально-психологічних опитів молоді; моніторинг соціально-психологічної ситуації в регіоні та місті.

Для кількісної оцінки вихідної змінної (рівень соціалізації особистості) використовуються: аналіз продуктів діяльності системи; метод експертних оцінок; дані соціально-психологічних досліджень у рамках покращеного соціального середовища (у варіативних центрах).

Особливу увагу слід приділяти аналізу політичної і соціально-економічної ситуації в регіоні, яка має безпосередній вплив на моделювання покращеного соціального середовища. Соціальна ситуація – це поєднання умов і обставин соціального життя, яка через свої особливості може бути виділена з соціального процесу як відносно завершений його фрагмент.

Таким чином, існують стійкі ціннісні сукупності, які корелюються з двома найбільш поширеними «соціально-психологічними типами» сучасної молоді. Найбільш ефективним методом корекції ціннісних орієнтацій молоді є створення в молодіжному середовищі груп однодумців, об'єднаних єдиними цілями і інтересами. Обов'язковою є наявність в таких групах лідерів, що мають правильну ціннісну орієнтацію

В цьому відношенні доцільно пригадати імператив Канта «дай собі закон», поряд з яким він ставить інший, найважливіший для його етики:

«Поступай так, щоб максима твоєї поведінки повсякчас могла б бути і нормою загального законодавства». Саме це служить основою моральності і правосвідомості та є базисом для формування системи цінностей особистості.

Висновки

Розглянувши дану проблему, можна зробити такі висновки:

1. Цінності є найважливішими компонентами людської культури разом з нормами і ідеалами. За допомогою цього поняття характеризується особистий сенс для окремої людини і соціально-історичне значення для суспільства певних предметів і явищ дійсності. Цінності формуються в результаті усвідомлення суб'єктом своїх потреб у співвідношенні з можливостями їх задоволення. Цінності певної культури задають зразки і стандарти поведінки і впливають на вибір між можливими поведінковими альтернативами. Цінності розділяються на загальнолюдські, групові, індивідуальні.

2. У будь-якому суспільстві сфера виробництва цінностей спочатку роздвоєна. З одного боку – ідеологія, з іншого – філософія, мистецтво. Окремо стоїть релігія, яка може ставати на ту або іншу сторону. В умовах відсутності загальнодержавної ідеології виникає проблема формування суспільно корисних цінностей, і тоді цю функцію більшою мірою виконують філософія, мистецтво і релігія.

3. Особисті ціннісні орієнтації сучасної молоді слід формувати на простих постулатах моральності, які людина повинна звести у свій власний безумовний імператив поведінки. Найбільш ефективним методом корекції ціннісних орієнтацій молоді є створення в молодіжному середовищі груп однодумців, об'єднаних єдиними цілями та інтересами («соціальний оазис»). Прагнення до перетворення дійсності, не пов'язане з вдосконаленням внутрішнього світу людини, його духовної культури, світогляду і моральності, усвідомлення відповідальності за результати своєї активності, призводять до незворотних негативних наслідків, до руйнування основ самої культури.

Перспективи подальших досліджень

Передбачається вивчення впливу нестабільності соціально-політичних умов розвитку суспільства на сприйняття цінностей та девіацію ціннісних орієнтацій сучасної молоді.

Джерела

1. Сазонова Н.П., Сазонов С.Ю. Проектирование личностного развития городских подростков в «социальных оазисах» // Материалы научно-практической конференции «Социально-психологическая помощь подросткам и юношам в личностном развитии: теория, технологии, эксперимент». – Курск, 25-27 апреля 2001 года. – <http://www.geocities.com/Pentagon/Bunker/3426/con-dz.html>.

2. Человек и его работа в СССР и после: Учебное пособие для вузов / А.Г.Здравомыслов, В.А.Ядов. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Аспект-Пресс, 2003. – 485 с.

3. Журавлев А.Л., Журавлева Н.А. Динамика ценностных ориентаций старших школьников в изменяющемся обществе // Материалы научно-практической конференции «Социально-психологическая помощь подросткам и юношам в личностном развитии: теория, технологии, эксперимент». – Курск, 25-27 апреля 2001 года. – <http://www.geocities.com/Pentagon/Bunker/3426/con-dz.html>.

4. Чернышев А.С. Теоретические аспекты социально-психологической помощи группам старшеклассников в условиях депривации // Актуальные проблемы психологии: традиции и современность. – Киев, 1992. – С. 209-210.

5. Лунев Ю.А. Социально-психологические факторы детерминации поведения группы в межгрупповом взаимодействии: Дис. ... канд. психол. наук. – Курск, 1991. – 170 с.

6. Бодалев А.А. Личность и общение. – М.: МПА, 1995. – 328 с.

7. Ягодин Г.А., Асмолов А.Г. Образование как расширение возможностей развития личности // Доклад к VII Международной конференции по профессиональной ориентации в университете Асия (Япония) 9 – 11 мая 1991 г. – <http://www.voppsy.ru/issues/1992/921/921006.htm>.

8. Федотова В.Г. Факторы ценностных изменений на Западе и в России // Вопросы философии. – 2005. – № 11. – С. 3-23.

Стаття надійшла 14.09.2007 р.